
Nzíputa Mmekorita Mmadu na Ekerechi n'Abu Ederede Igbo a Hoqro

Nkoli Nnyigide*
<https://dx.doi.org/10.4314/ujah.v24i2.3>

1.1 Abstract

This study examines selected Igbo written poems so as to observe the extent to which the poets have represented various natural phenomena such as trees, sun, moon, rain, among others and the relationship between man and his environment in their poems. It is obvious that some Igbo poets like the Western poets represent some natural phenomena in their creative works. Their major concern is to project these natural phenomena and enhance the relationship between humans and these phenomena through their literary works. In spite of the efforts of many Igbo poets in representing different natural phenomena in their poems, previous studies have shown that some Igbo literary scholars, critics, teachers and students show more interest in studying other issues represented in Igbo written poetry like issues that border on the society, politics, leadership, gender, religion, culture, economy, among others. This shows that they do not have interest in the

natural phenomena and the purpose for their representation in written Igbo poetry. It is against this backdrop that this study examines the natural phenomena prominent in the selected Igbo written poems so as to identify the nature of relationship between these natural phenomena and man as projected by the poets. The study adopted the ecocritical literary theory in analysing the selected poems and the data were presented descriptively. From the analysis, this study reveal that the selected poems represented the importance of some natural phenomena to man especially the economic values. This study also observed that there is good relationship between the natural phenomena projected in the selected poems, among other findings. It is hoped that this study would help to project and enhance the relationship between man his environment.

Umị Ederede

Ederede a na-eleba anya n'abụ ederede Igbo iji choputa ka ndị odeabụ a hoqoro si ziputa ekerechi nakwa mmekorịta mmadu na ekerechi ha ziputara n'abụ ha. Nchoputa na-egosi na ndị odeabụ Igbo, dị ka ndị odeabụ Bekee na-eziputa ekerechi dị iche iche n'abụ ha dika osisi, anyanwu, ọnwa, mmiri ozozo, dgz. Olileanya ha bükariị ka ha site n'orụ ekereuche ha gosiputa ọnodụ ekerechi ndị a ma kwalitekwa mmekorịta mmadu na ekerechi. N'agbanyeghi mbọ a ọtụtụ ndị odeabụ Igbo a na-agba n'iziputa ekerechi dị iche iche n'abụ ha, o bụ ihe doro anya na ụfodụ ndị ọkammụta agumagu Igbo, ndị ntule, ndị nkuzi na ụmụ akwukwo kara nwe mmasị n'inyocha ihe ndị ọzo a na-eziputa n'abụ Igbo dị ka ihe gbasara ọha obodo, ndorondorọ ochichị, jenda, ekpemekpe, omenaala, usoro ịchụ nta akụnauba, dgz. Nke a na-egosi na ndị a enwekebeghi mmasị n'inyocha ekerechi dị iche iche a na-eziputa n'abụ Igbo iji ziputa ebumnobi ndị odeabu a gbasara ekerechi ndị ahụ. O bụ ọnodụ dị etu a kpalitere ederede a nke ebumnobi ya bụ ịtụcha abụ ederede Igbo a hoqoro iji gosiputa ka ndị odeabụ a hoqoro si ziputa mmekorịta mmadu na ekerechi n'abụ ha. A

gbasoro atutu agumagu keburugburu n'itucha abu ndi a hoqro ma gbaso usoro nkowa n'iziputa nchocha e mere. Site na ntucha e mere, a choptara na ufodu ndi odeabu Igbo na-eziputa oru di iche iche ekerechi na-aru na uru ha baara mmadu. A choptara na ufodu ekerechi na-enye mmadu ego, ufodu ekerechi bu nri na-enye ndu. Ederede a mekwara ka a chopta na e nwere ezi mmekorita n'etiti mmadu na ekerechi ndi a tuchara. A na-atu anya na a ga-esite na ederede a mee ka mmekorita a di n'etiti agumagu Igbo, ekerechi, mmadu na gburugburu puta ihe.

1.2 Ndubanye

Okwu a kpụ n'onu n'oge ugbu a bu ọnodụ ekerechi na ndu mmadu na gburugburu mmadu. O bu ọnodụ a kpaliri ederede a nke na-eleba anya n'ufodu abu ederede Igbo a hoqro site n'atutu keburugburu. Nwanchocha sitere n'oyokọ abu a kpọrọ Akpa Uche hoqro abu ekerechi ndi a: "Nkwụ" na "Osisi na Ndụ anyị" O gbasokwara atutu agumagu keburugburu n'inyocha abu ndi a. Ebumnuche ederede nchocha a bu ka a chopta ma o nwere mmekorita di n'etiti agumagu Igbo, ọkachasi abu ederede Igbo, ekerechi, mmadu na gburugburu ya. A turu anya na a ga-esikwa

n'ederede a choputa üzö dí iche iche ndí odeabú Igbo si ezipúta ekerechi n'abú ha. Abú ndí a hooro na-egosi na ụfodu ndí odeabú Igbo nwere mmasí n'otutu ekerechi. Ha na-esite n'abú ha na-eto ekerechi, na-ezipúta nkamma ha, na-akwalite ọnodu ha na ndú mmadú. Ha na-esitekwa n'abú ha na-ezipúta ọru na otutu uru ekerechi baara mmadú.

Ihe gbasara mmekorita dí n'etiti mmadú, ekerechi na gburugburu mmadú bùzì okwu a kpú n'onu n'etiti otutu ndí ọkammata ma bùrukwa ihe na-echu otutu ndí ọkammata ụra . Otu dí iche iche ahụtakwala mkpa ọ dí ichekwa ekerechi na gburugburu mmadú. Ọ bụ nke a kpatara na ha na-ehibe ọgbakó dí iche ma na-edekwa edemedé dí iche iche iji kwalite ọnodu ekerechi na gburugburu mmadú. Ka ọnwa Septemba afọ 2015 dí na mkpuru ụboghị iri abuọ na isii, otu a na-akpọ Green Life Foundations hibeere otutu ndí ntorobia ala Naijiria asompi n'isiokwu gbasara ọnodu ekerechi na gburugburu mmadú n'ala Naijiria. Ebumnoobi nke a bụ ka ha kuziere ọhanaeze, ọkachasị ndí ntorobia, mkpa ọ dí na a

na-elekota ma na-echekwaba ekerechi na gburugburu mmadu nke ọma. Ozọ, ka ọnwa Oktoba afọ 2015 dí na mkpuru ụbọchị asaa wee rue na nke iri, otu ọzọ a na-akpo Entomological Society of Nigeria nwere ọgbakọ kwa afọ ha n'isiokwu gbasara ọnodụ mmụba ụmụ ahụhụ n'orụ ugbo, n'ọnodụ ahụike na nchekwa gburugburu. Ebumnoobi ha bụ ka ha site n'ogbakọ a kuziere ọhanaeze orụ pürü iche na uru dí iche iche ụmụ ahụhụ dí iche iche Chukwu okike kere díka aňu, akịka, ijiji, dgz baara mmadu. Ha tịrụ anya na a ga-esite na nke a mee ka ọhanaeze ghọtawanye orụ pürü iche ekerechi na-arụ nakwa uru dí iche iche ekerechi baara mmadu.

Ndị odeabụ Igbo n'akụkụ nke ha na-eziputakwa ekerechi dí iche iche n'abụ ha. Ebumnoobi ha bụ ka ha sitekwa n'abụ ha na-akpolite mmasị na akponauche ọhanaeze n'ebe ekerechi dí iche iche dí. Olileanya bụ na a ga-aesite n'ederede mee ka ọhanaeze ghọtawanye mmekorita dí n'etiti mmadu na

ekerechi nakwa mkpa ọ di inwe mmasị n’ebe ekerechi di
iche iche di na ilekota anya na ichekwa ha nke oma.

1.3 Mmewere Abụ Igbo

O nwere ihe di iche iche mewere abụ Igbo. N’ihe gbasra mmewere abụ Igbo, Anozie (2007:18) si, “Abụ niile mara mma na-agbagide ụkwụ nke ukwu na ndanusoro, nchopụta na-atụ n’anya, asusụ ọgbara ọhụrụ tara mmiri na echiche a dokoro ọnụ ijì zipụta ike di ya n’ahụ”. N’ikwado Anozie, Ụba-mgbemena (2012:vii) si,

Uzọ ihe anọ mebere abụ Igbo. Ha bụ: echiche, asusụ, ndanusoro (rhythm) na mmetụtaobi (emotion). Uzọ ihe anọ a gbakotara aka bürü abụ Igbo. Ọ dighị otu, abụo moqbụ (sic) ato n’ime ha nwere ike inye anyị ezigbo abụ Igbo. Ha abụghị mmewere kwụ n’otu n’otu , kama ha dikötara ọnụ wee mewe abụ...

Ihe echiche Uba-Mgbemena a na-eme ka a mata bụ na tupu a kpọq ihe ọbụla abụ, Igbo, na mmewere anọ ndị a: echiche, asusụ,

ndanusoro na mmetütaobi ga-ezuriri oke na ya. N'ihe gbasara echiche abu, o gakwara n'ihu si,

N'abu ọbụla, echiche di ka ekwere e ji kpaa ya bu ekete bu abu. So echiche abughị abu, abu abukwanighị so echiche. Echiche abu di n'udị abu. O nwere ike ịbu echiche ukwu moqbụ (sic) echiche nta. Ihe na-eme ka echiche abu pu iche site n'iwelite ya elu, bu asusụ ọbụabu.

N'edemedede abu, odeabu nwere ike iziputa echiche di n'abu site n'ikwu maka Chukwu okike na ihe o kere, ọnwụ na ndu, akunauba, ndorondorọ ọchichị, mmekorita mmadu na ibe ya, omenala, ekpemekpe, dgz. Ihe ndị a bu echiche di n'abu. Echiche ọbụla di n'abu ederede Igbo nwere ka o si emetüta ogụ na mmuo. Udi mmetüta a nwere ike ịbu nke ọnụ, nwute, ariri, egwu maqbụ ujọ, obi ncheghari, akpomasị, dgz.

Ndanusoro bu mmewere abu Igbo ozọ Ụba-Mgbemena (2012:viii) kowara. O si, “N'abu ọbụla, ndanusoro no nnukwu ọru. O bu ya na-akpalite mmetütaobi n'ime onye na-agụ moqbụ (sic) na-egere abu”. Site n'ihi ndị a kowaputara ebe a, a ga-achoputa na

mmewere abụ Igbo anọ ndị a e zipütara na-arükọ ọrụ ọnụ iji zipüta ihe bụ abụ Igbo n'uju.

1.4 Atụtụ Ederede

A bịa na ngalaba agumagụ, dị ka ọ dị na ngalaba omenala na asusụ, e nwere atụtụ nnyocha agumagụ dị iche iche. Dịka e kwuru n'elu, ederede a ga-aagbado ụkwụ n'atụtụ kegburugburu (ekokritisizim) n'inycha abụ ndị a hoqro. Ihe kpatara e ji hoqo atụtụ bụ na ọ kara daba n'inycha abụ ndị a hoqro. Atụtụ a metütara ihe ọmụmụ dị iche iche. Aha ọzọ e ji mara atụtụ a bụ “Ecopoetics”. Ọtụtụ ndị ọkammụta agumagụ enyela nkowa gbasara atụtụ a n'uzo dị iche iche. Glotfelty na Harold (1996) kowara atụtụ kegburugburu dịka ọmụmụ mmekorịta dị n'etiti agumagụ na gburugburu mmadụ. Na nkowa ya, o mere ka a mata na ihe ọmụmụ a gunyere ntule nke na-agbanwe nghọta ọguụ n'ebe gburugburu ya dị nakwa oke na ọrụ dijiri ya n'ibelata mmekpaahụ ọ na-ewetara ya. Ọ kowakwara na ịgbaso atụtụ a wee nyocha agumagụ pütara ijụ ọtụtụ ajuju gbasara ka e si zipüta ekerechi n'akwukwo agumagụ nakwa ọrụ ihe ekerechi ndị ahụ rürü na ya.

A chọputura atụtu a n'agbata afọ 1960 na 1970. Mana ọ malitere gaba n'ihi n'afọ 1990. Ya bụ, a na-akowa na ọ bụ n'afọ 1990 ka ọtụtu ndị ntule agumagu malitere nwebe mmasị na ya. N'igbaso atụtu a wee nyocha akwụkwọ agumagu Dobie (2012:245) tụpütakwara usoro a na-agbaso wee na-enyocha akwụkwọ agumagu site n'atụtu kaegbata maqbụ ekokritisizim. O mere ka a mata na ebumnobi onye onyocha atụtu ga-abụ ịtụle ka e si ziputa ekerechi n'akwụkwọ agumagu ọ hօqo inyocha. Ọ kowara na ihe mbụ onye ntule atụtu a ga-eme bụ:

- I hօqo ihe a ga-agụ maqbụ atụle.
- Nke abụo bụ ịchoputa maqbụ ịtụle etu e si ziputa ihe ekerechi n'agumagu.
- Nke ato bụ ịchoputa օru ihe ekerechi na-arụ n'akwụkwọ agumagu ahụ.

1.5 Ntulegharị Edemeđe Nchoputa ga

Otụtu ndị ọkammụta na ndị ntule agumagu ederede Igbo emeela ọtụtu nchocha ma depütakwa ederede nchocha dị iche iche na

ngalaba abụ ederede Igbo. N’ebé a, a ga-atüle nchopụta ha dí iche iche.

Ugonna (1982) n’ederede ya lebara anya n’onodú na otuto abụ Igbo. O gbadoro ụkwụ n’akwukwọ abụ Igbo dí iche e bipütarala wee kpebie na abụ Igbo na-eto n’uzo kwesịri ekwesi. O mekwara ka a mata na nke a ga-enye aka mee ka asusụ Igbo gbanyesie mgborogwu ike. N’akukụ nke ya, Uzochukwu (1982) n’ederede ya rüturu aka na nsogbu dí iche iche a na-enwe na ntule abụ onu. O gbadoro ụkwụ na ndịna na emereme wee kewaa abụ onu Igbo. O lebakwara anya n’etu mmenwere abụ si apata ihe n’abụ onu Igbo.

N’ederede ya, Ikwubuzo (2001) tulere abụ ederede Igbo dí iche iche. O choputara na ụfodú ndị odeabụ Igbo na-esite n’abụ ha wee na-ezipụta echiche dí iche iche ga-enye aka n’ikwalite ịdịnootu na agamnihu obodo. N’ikwado Ikwubuzo, Jenkwe (2007), n’edemedede ya choputara na e nwere ike isite n’ufodú abụ gbadoro ụkwụ n’ohaobodo wee kwalite agamniihu nke obodo.

Ozo, n’ederede ya, Ikwubuzo (2006) tuchara ụfodú abụ Chukwuezi. O choputara na Chukwuezi nwere nnukwu mmasị

n'omenala Igbo. O chọpụtakwara na mmasị Chukwuezi nwere na nchekwa omenala Igbo abughị naanị n'ejiye ya ka ọ na-apụta ihe. Kama ọ na-apụtakwa ihe n'abụ ya. O mekwara ka a mata na edemede Chukwezi mere ya ka ọ pụta ihe dika onye Afrika na-egosikarị mmasị na njirimara ndị Afrika.

N'īga n'ihi, n'ederede ya ọzo, Ikwubuzo (2007) lebara anya na mmalite, otuto na ọmụmụ abụ ederede Igbo. O rụturu aka n'ihe ndị na-akwalite otuto abụ ederede nke gunyere na ụfodụ ndị odeabụ jizi aka ha ebiṇụta akwụkwọ abụ ha, ndị hụrụ asusụ Igbo n'anya na-ezipụta mmasị ọhụ n'ebe asusụ Igbo dị, nsogbu ndorondorọ ọtografí akwusila, dgz. O gakwara n'ihi tulee ọnọdụ abụ ederede Igbo n'oge ugbu a ma chọpụtakwa ihe dị iche iche e nwere ike ime ka abụ ederede Igbo na-etowanye. Ha gunyere: iwepụta usoro ọmụmụ ogbara ọhụ dị mfe n'ọmụmụ abụ ederede Igbo, ka ndị mmadu gbanwee akparamaagwa n'ebe asusụ na agumagu Igbo dị ma na-ahụta ha ka ihe ọmụmụ tozuru oke, ndị nkuzi agumagu Igbo kwesiri ịzulite nkaedide n'ime ụmu akwụkwọ site n'igba ha ume ka ha na-edepụta abụ nke ha, dgz. Onah na Diala (2007) lebara anya n'ọdịdị abụ ederede Igbo kwesiri ekwesi. Ha zipütara ihe ndị na-akwalite ọdịdị abụ ederede

Igbo dika: isiokwu dabara adaba, asusu maqbụ nhụokwu, nhụnyuuuche dabara adaba, dgz. Na nchoputa ha, ha mere ka a mata na ụfodụ ndị odeabụ Igbo anaghị agbasocha ihe ndị a na-akwalite ọdịdị abụ n'edemeđe ha. Mana nwa nchocha choputara na ihe kpatara nke a bụ na ọtụtụ ndị odeabụ Igbo na-adabere n'ikenkeedideabụ ha wee na-edeputa abụ ha.

Okedịadị (2009) n'ederede ya kowara na e nwere ike ịgbaso usoro a kporo "Poetry Generating Loops" na nkuzi na ọmụmụ abụ wee kpólite mmuo na mmasị ụmụ akwukwọ n'ebe abụ dị. O kowara na usoro a ga-enye aka mee ka ụmụ akwukwọ na-aghotawanye nka dị iche iche e ji ede abụ. O mekwara ka a mata na usoro a ga-enye aka zulite anya echiche ụmụ akwukwọ n'ide abụ nke ha. N'ikwado Okedịadị, Awugosi (2010) n'ederede ya lebara anya n'ọnodụ nkuzi na ọmụmụ abụ ederede Igbo n'ulọ akwukwọ dị elu. O choputara na ọtụtụ ụmụ akwukwọ anaghịzi enwe mmasị n'ịmụ abụ ederede Igbo. Ufodụ sị na abụ tara akpu, ebe ụfodụ na-ekwu na asusu abụ na-esi ike nghọta. O gara n'ihu ziputa usoro dị iche iche e nwere ike ịgbaso wee kwalite mmuo ọtụtụ ụmụ akwukwọ n'ebe abụ ederede Igbo dị .

N'ederede ya ọzọ, Okedịadị (2009) lebara anya n'ufodụ abụ Igbo gbadoro ụkwụ n'ochichị. O chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-ezipụta ihe gbasara usoro ochichị n'abụ ha. O mekwara ka a mata na ihe dị iche ihe ụfodụ ndị odeabụ na-ezipụta n'abụ ha ganye aka n'ikwalite ezi ochichị na ochichị onye kwuo uche ya.

N'iga n'ihu, Nwibe (2010) n'ederede ya tulekwara ụfodụ abụ ederede Igbo gbadoro ụkwụ na ndorondoro ochichị. O chọputara na ụfodụ ndị odeabụ na-esite n'abụ ha wee katọ ochichị nchigbu ma kwalite ezi ochichị. N'akụkụ nke ya, Agwuna (2010) nyochara ụfodụ abụ ikpe dị *n'Uche bụ Afa*. O chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-esite n'abụ ikpe na nkocha wee katọ akparamaagwa ojọ dị iche ihe n'ohaobodo. O mere ka a mata na ebumnoobi ụdị abụ a bụ ka e site na ya mee ka akparamaagwa ojọ mmađu dị iche belata n'ohaobodo.

N'ikwado Agwuna, Obi (2013) nyochakwara ụfodụ abụ ikpe. O chọputara na ikpe bụ otu isiokwu ndị odeabụ Igbo na-agbadokarị ụkwụ na ya were ezipụta ọrụ nka ha. O kowakwara na ebumnoobi ụdị abụ a bụ ịkato akparamagwa ojọ dị iche ihe n'ohaobodo. Eze (2012) nyochara ụfodụ abụ ederede Igbo. O chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-ezipụta ọdịmara dị iche ihe metütara

omenaala n'abụ ha. O mekwara ka a mata na ebumnoobi ha bụ ka e site n'abụ ederede Igbo chekwaba ma kwalite omenala na nkwenye ndị Igbo dị iche iche.

N'aka nke ọzọ, Nwokoye (2012) lebara anya na nka ndị iche iche e ji edepụta abụ. Ọ chọpụtara na nka ndị a na-enye aka ezipụta nkamma n'abụ. N'ebe ọgụụ nọ, o mere ka a mata na ọ bürü na ọgụụ nwee ezi mmụta gbasara nka ndị a, na ọ ga-eme ka ọmụmụ abụ Igbo dịrị ya mfe.

N'akụkụ nke ya, Nsolibe (2013) nyochara abụ ederede Igbo abụo a: “Ukọ N’uju” na “Ndị Ochichị” si n’akwụkwọ abụ a kporo *Utara Nti*. Ọ gbadoro ụkwụ n'abụ ndị a wee chọpụta na abụ Igbo bụ ngwaorụ e nwere ike iji wee katoq ọchichị ma kwalite ezi ọchichị n’ohaobodo. N’ikwado Nsolibe, Nnyigide (2013) nyochakwara ụfodụ abụ ederede Igbo gbadoro ụkwụ n’usoro ọchichị. Ọ chọpụtara na ndị odeabụ Igbo na-ezipụta ihe dị iche iche ga-enye aka n’ikwalite ezi ọchichị. O mekwara ka a mata na ihe ndị a ga-enye aka n’ikwalite ezi nchekwa na nkwusiike nke ohaobodo.

Ozo, Nnyigide (2014) nyochara ụfodụ abụ ederede Igbo gbadoro ụkwụ n'ochichị obodo. O chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-esite n'abụ ha wee na-ezipụta üzö dị iche iche a ga-esi wulite obodo. Ozokwa, Nnyigide (2014) nyochakwara ụfodụ abụ ikpe ederede Igbo nakwa abụ ndị na-ezipụta nhụruwa ndị Igbo. O chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-esite n'edemedede ekereuche ha wee zipụta ihe dị iche iche gbasara ndụ ndị Igbo na ka ha si elegara ụwa anya. O mekwara ka a mata na ụfodụ ndị odeabụ na-esitekwa n'abụ ha wee katoq akparamagwa ojọq dị iche iche a na-ahụ n'ohaobodo. Ebumnobi ha bụ ka e site n'ụdị abụ a mee ka ihe ojọq belata n'obodo.

N'akụkụ nke ya, Meludu (2014) lebara anya n'otụtụ abụ ederede Igbo nwere otu ụdị isiokwu. O chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-edekarị n'otu ụdị isiokwu. O mekwara ka a mata na ha na-ezipụta echiche na akanka dị iche iche n'isiokwu ndị ahụ.

Na nchocha nke ya, Nnyigide (2015, 2017a, 2017b, 2017c) nyochara abụ ekerechi Igbo dị iche iche n'ufodụ akwukwọ abụ na ọyokọabụ Igbo. E lebaa anya na nchocha ndị a, ebe Nnyigide (2015) gbadoro ụkwụ n'atụtụ agumagu a na-akpọ ekokritisizim wee nnyochaa ụfodụ ekerechi e zipụtara n'abụ Igbo, Nnyigide

(2017a) chọpụtara ekerechi dị iche iche ụfodụ ndị odee agumagu Igbo ziputara n'orụ ekereuche ha, Nnyigide (2017b) sitere n'akwukwọ abụ a na-akpọ Ije Uwa wee kowapụta ụfodụ ekerechi odeabụ ahụ gosiputara n'abụ ya, Nnyigide (2017c) nyochara abụ ekerechi Igbo ụfodụ wee chọpụta nkaasusu dị iche iche pütara ihe na ha, ederede a na-eleba anya ma na-achọpụta mmekorịta dị n'etiti mmadụ na ekerechi. Ka o siladi, ihe mere ederede a ji dị iche n'ederede ndị nke ọzọ bụ na ọ gbadoro ụkwụ naani n'ekerechi a kpọro nkwụ wee zipụta ezi mmekorịta dị n'etiti mmadụ na ekerechi a.

1.6 Nkowa na Ntucha Abụ a Hẹọrọ

1.6.1 “Nkwụ”

“Nkwụ” bụ abụ ekerechi e sitere n’Akpa Uche wee hẹọrọ. N’ala Igbo, a chọpụtara na osisi nkwụ baara mmadụ uru agaghi agutanwu ọnụ. Nkwụ bụ osisi pürü iche Chukwu okike ji gozie ndị Igbo. Ndị Igbo na-esite n’osisi a wee na-enweta ihe dị iche iche ha ji enyere ndụ aka. A chọpụtara na ihe niile dị n’osisi a, ya bụ akụkụ ahụ osisi a niile a baara mmadụ nnukwu uru n’uzo abụla uzo. N’ezie, e wezuga osisi a, ndụ mmadụ na-ebi n’elu ụwa

agaghị atocha ya ụtọ, ihe dị iche iche mmadu na-eme agaghị adabacha nke ọma. N'ala Igbo, a maara osisi a dị ka “osisi na-amị ego.

N'akwukwọ abụ a bụ *Akpa Uche*, a chọputara na ndị odeabụ ato gbadoro ụkwụ n'ekerechi a bụ nkwụ wee depụta abụ ha. Nzeakọ na Ubesie kpọrọ abụ nke ha “Nkwụ”. Mana Maduekwe kpọrọ nke ya “Osisi Na-ami Ego”. A chọputara na echiche ndị odeabụ a ziputara n'abụ ha ndị a bụ otu. Ha gbadochara ụkwụ n'abụ ha wee kowaputa uru dị iche ihce na mkpa ekerechi a na-egboro mmadu. Nke a na-egosi na ihe ekerechi a baara mmadu nnukwu uru. Ebe ọ bụ na echiche dị n'abụ ato a bụ otu, agaghị atucha abụ ato ndị a ebe a. Kama a ga-agbado ụkwụ naani n'abụ nke Nzeakọ. Ihe kpatara a ga-eji me nke a bụ na a chọputara na o ziputara ihe niile gbasara ekerechi a n'uzo doro anya.

N'abụ a, Nzeakọ ji nkejiabụ iri na ato wee kowaputa n'uju nnukwu uru ekerechi a baara mmadu. Na nkeji abụ nke mbụ, ọ sị,

“Ọ dị ọsisi bara nnụ uru;

Ọ dighị ihe dị n'ahụ ya na-ala n'iyi.

Ma mgbe ọ dị ndụ, guzoro ọtọ;

Ma mgbe ọ tögborọ n'ala n'ọnwụ”.

Site na nkeji abụ a, odeabụ a na-akowa na ihe ekerechi a bara nnukwu uru. N'agbanyeghi ọnodụ ọbula o no, ya bụ, ma o dí ndụ, ma o nwụrụ anwụ, o dighị ihe dí n'ahụ ya abaghị uru.

Na nkeji abụ nke abụo, odeabụ a kowara na nkwụ na-enye aka ọrụ. Nke a bụ eziokwu n'ihi na ite mmanya bụ aka ọrụ e ji mara ndị a akpọ Diochi n'ala Igbo. E mekwara ka a mata na a na-esite n'igu nkwụ enweta azịza e ji aza ụlọ na igbegiri, ya bụ ụdị nkụ e ji e si nri. Mmadụ na-ejikwa ogugu si n'osisi nkwụ echekwa akụkụ ubi dí ka ji, ka ome ya ghara ịwusa n'ala. O sị,

“Mgbe nkwụ dí ndụ na-eto,

Di ochi na-agá tee mmaị

Igu ya na-enye azịza na igbegiri

Ma osisi ya, ka a na-amanyere ji”.

Echiche Akunne (2014) dabara na nke odeabụ. O kwenyere na azịza a na-enweta na nkwụ na-enye mmadụ ego. O mere ka mata na ọtụtụ ndị ntorobia enweghi ọrụ n'oge ugbu a ga-esitenwu n'ikpụ azịza, ibgu akwụ na ite mmanya na-enweta ego ha ji eleta ndụ anya. Na nkeji abụ nke ato, odeabụ a mere ka a mata na o bughị naanị mmadụ ka ekerechi a baara uru. Kama, o bakwaara

ufodụ anumanyị dị ka ewu na atụrụ uru. Ha na-esite na ya enweta nri ha ji egbo agụ. Ọ kowakwara na mmadu na-esi na nkwụ enweta ekwere na igu nkwụ o ji agba ogige. Nke a pütara na nkwụ na-arukwara mmadu ọru nchekwa n'otu ụzo. Nke a bụ eziokwu n'ihi na mmadu jiri ekwere na igu nkwụ wee gbaa ogige n'ulo ya maobu n'ugbo ya, ọ ga-egbochi ihe ufodụ nwere ike imekpa ya ahụ maobu ihe ọ koro n'ugbo. Ọ sị,

“Mgbe agụ na-agụ ewu na atụrụ;

A na-enye ha igu nkwụ ha ataa;

Ọ bụ ekwere na igu nkwụ;

Ka mmadu na-eji agba ogige”.

Na nkeji abụ nke ano, e zipütara ihe dị iche iche na-abara mmadu na anumanyị nnukwu uru, a na-esi na nkwụ enweta dị ka akwụ, nke na-enye mmadu akụ na mmanụ. Ọ kowakwara na ọ bughị naani mmadu ka akwụ baara uru. Kama, ọ bakwaara ụmu anumanyị dị ka enwe, ọsa na uze nnukwu uru. A maara ụmu anumanyị a dị ka ndị ji akwụ eme nri. Odeabụ a kowakwara na a na-esi n'akụ enweta ude ma jirikwa ichere akụ emenwu ọku. Ọ sị:

“Akwụ na-enye mmadu akụ na mmanụ;

Ma enwe na ọsa na uze na-ata akwụ;

Ọ bughị n'akụ ka a na-enweta ude?

Ma jiri ichere akụ na-emenwu ọkụ”.

Na nkeji abụ nke ise, odeabụ a kowara na a na-ejikwa aburibụ si n'akwụ emenwu ọkụ. Aburibụ a na-abara mmadụ nnukwu uru n'imenwu ọkụ, ọkachasi n'oge udu mmiri. Nke a na-enyekwara ndị na-achụ nta aka n'ihi na ha na-eji ya egwu ọnụ ewi. Ọ kowakwara na mmadụ na-eji ogugu si na nkwụ were eke elu ụlo ma na-emekwa nkụ. Ọ sị,

“Aburibụ ka a na-eji emenwu ọkụ;

Ma jiri ya na-egwu ọnụ eyi;

Ogugu kpọrọ nkụ, ka e ji eke elu ụlo;

Ma jirikwa ya mee nkụ, n'ekwu ọkụ”.

Na nkeji abụ nke isii, odeabụ a ziputakwara ihe dị iche iche a na-esi na nkwụ enweta dị ka ngụ, ya bụ oghirigha akwụ a kpọrọ ọkụ, nke mmadụ ji ya na mmanụ esi ncha. Mmadụ na-ejikwa uduko nkwụ e tere mmanụ wee na-amụnye ọkụ o ji ahụ ụzọ ọkachasi n'oge abalị. Ọ sị,

“Oghirigha a kpọrọ ọkụ na mmanụ;

Ka mmadụ na-eji esi ncha;

Uduko nkwụ e tere mmanụ;

Ka ejị amụnye ọkụ n'oge abalị”.

Odeabụ a ji nkeji abụ nke asaa, asatọ na nke iteghete wee kowaputa n'uju nnukwu ọru na uru ihe akụkụ ahụ ekerechi a a na-akpo ọmụ nkwụ baara mmadu, ọkachasi ndị nọ n'ekpemekpe ọdinala Igbo. Na nkeji abụ nke asaa, ọ kowaputara ihe dì iche iche mmadu ji ọmụ nkwụ eme. O mere ka a mata na e ji ya ama ogu, jirikwa ya eke ihe okike. E jikwa ya egosiputa ụlo a na-ere ere n'ike. O si,

“Omụ nkwụ, ka e ji ama ogu;

E jikwa ya eke ihe okike;

Mgbe ọbụla e kere ya n'ulọ gburugburu;

O gosiri na a na-ere ya ere n'ike”.

A chọputara na ọmụ nkwụ bara nnukwu uru n'ekpemekpe ọdinala Igbo. Ọ bụ nke a mere e ji were ya dì ka otu ngwa ekpemekpe ọdinaala Igbo. Na nkeji abụ nke asatọ na nke iteghete, odeabụ ziputara ihe dì iche iche ụfodụ mmadu ọkachasi ndị no n'ekpemekpe ọdinaala ji ọmụ nkwụ eme. O si,

“Omụ ka dibịa na-akpa ka nkata;

Nke ndị mmadu na-eji achụ aja.

Osisi e gere ọmụ gburugburu'
Bụ osisi ekwensu nke gburu mmadụ

Ndị na-agọ mmuo na-ege okwu arụ sị ha ọmụ,

Mgbe ha na-egburu arusị ha anụ.

Ugbo ala e gere ọmụ n'azụ na n'ihi,

Gosiri na o bu ozu mmadụ”

Site n'ihe a kowaputara na nkeji abụ ndị a, a ga-achoputa na ọmụ nkwụ bụ akụkụ ahụ ihe ekerechi a pütakarichara ihe ebe a n'ihi ụdi ọrụ e ji ya arụ. A na-ahụta ya dị ka ihe dị aso. Nke a mere na ọ na-akpalitekarị mmetütaobi egwu n'ebe ọbụla e kenyere ya. Ihe ndị a niile na-egosi na ọmụ nkwụ nwere nnukwu onodụ na ezi mpütara na ndụ na nkwenye ndị Igbo.

Na nkeji abụ nke iri, e zipütakwara ụfodụ uru akụkụ ahụ ekerechi a bakwaara mmadụ. O sị,

Ogugu na ekwere ka e ji akpa nkata,

Ma jiri ogwe nkwụ mezie ụzọ;

Ma ọ bụ warie ya ogologo wee kee ụlo;

Ma ọ bụ gwuo ya n'ala ka ọ bụrụ azụ ụlo.

Site na nkeji abu a, a ga-achoputa na a na-esitekwa na nkwu enweta ogugu na ekwere mmadu ji akpa nkata, nke o ji ebu ihe. E ziputakwara uru ogwe nkwu bara na nkeji a. Odeabu a mere ka a mata na e nwere ike iji ya mezi uzø. E nwekwara ike iji ya kee maobu wube azu ulø.

Na nkeji abu nke iri na otu, odeabu a ziputara uru ozø pütara ihe ekerechi a baara mmadu. O si,

“Nkwu na-enye mmadu otutu ego;

Ma o choghi onye ume ngwu;

N’ihi otutu oru o na-enye mmadu”.

Site na nkeji abu a, a ga-achoputa na nkwu na-enye mmadu otutu ego. Odeabu a mekwara ka a mata na nkwu achoghi onye di ume ngwu maka na o na-enye mmadu otutu oru. Nke a na-egosi na o bu ndi gbasiri ike ga-emenwu ihe di na nkwu. Nke a bu eziokwu n’ihi na di ka odeabu a si kowa n’abu a, na o dighi ihe di n’ahu nkwu na-ala n’iyi, o pütara na nkwu choro ndi gbasiri ike, ndi ga-enwe ike iji akuku ahu nkwu di iche iche wee meputa otutu ihe ga-abara mmadu uru.

Odeabu a jizi nkeji abu nke iri na abu wee kowaputa odata nkwu.

O mere ka a mata na nkwu na-etokari ogologo. O naghi ebu ibu

ka osisi ndị ọzọ. Ọ naghịkwa agbanyesi mgborogwụ ike n'ala.

Nke a mere na ikuku na-ebutukarị ya. Ọ sị,

“Lee ka nkwụ si eto ogologo;

Ma ọ bughị ibu ka osisi ndị ọzọ;

Ọ gbanyeghi mkporogwụ nke ọma n'ala;

Ya mere, ọ na-ada mgbe ikuku kuru”.

Na nkeji abụ nke iri na atọ, odeabụ a kowara na nkwụ nwere obi ọma nke ukwu. Ọ bụ nke a mere na ọ na-azụ mmadụ, nnụnụ na anụ ọhịa nri. N'agbanyeghi nke a, odeabụ a jikwa nkeji abụ a wee riọ nkwụ aririọ ka ọ kwusị itigbu okuko. Nke a na-egosi na nkwụ na-etibukarị ọkuko oge ọbụla ọ daturu n'ala, n'ihi na ọ naghị agbanyesi mgborogwụ ike n'ala ka osisi ndị ọzọ. Ọ sị,

“Nkwụ nwere obi ọma nke ya;

Na-azụ mmadụ, nnụnụ na anụ ọhịa;

Ma ọ dị aririọ m ga-aririọ gi;

Ka ị ghara itigbu ọkuko ọzọ”.

Site na nkeji abụ a, a ga-achopụta na ọ bughị naanị mmadụ ka ihe ekerechi a bụ nkwụ baara nnukwu uru. Kama ọ bakwaara anụ ufe na anụ ọhịa dị iche iche nnukwu uru. Ha na-esi na nkwụ enweta

ihe oriri. Ozo, a ga-achoputakwa na o nweghi ụzo ọbula e ziputara ihe ekerechi a si emekpa mmadu ahụ. Mana ọ na-emekpa ụfodụ ihe e kere eke ahụ dị ka ọkukọ. O bụ nke a mere odeabụ a ji jiri abụ a wee rịo nkwu aririọ ka ọ kwusi imekpa ọkukọ ahụ.

O bürü na agbaso usoro atụtu kegburugburu wee nyochaa abụ a, a ga-achoputa na ekerechi e ziputara n'abụ a bụ osisi a na-akpo Nkwụ. Odeabụ a sitere n'abụ a wee ziputa na e nwere ezi mmekorita n'etiti ihe ekerechi a na mmadu. O mere ka a mata na ihe ekerechi a baara mmadu nnu uru. Ya bụ a gaghị agutanwu uru dị iche iche ekerechi a baara mamdu. Nke a bụ eziokwu n'ihi na odeabụ a mere ka a mata na ọ dighị ihe dị n'ahụ ekerechi a na-ala n'iyi. Akụkụ ahụ ya niile bachaara mmadu uru. O na-enye mmadu mmanụ, akụ, ekwere, ogugu, ọmụ, aziza, ngụ, aburiibụ, dgz. Mmadu na-erekwa ihe ndị a wee na-enweta ego. Odeabụ a kowakwara na ọ bughị naanị mmadu ka ihe ekerechi a baara uru. Kama ọ bakwaara nnunu na anụ ọhịa dị iche iche uru. Ha na-esi na ya enweta ihe oriri. Ufodụ ụmụ anumanyị jikwa ya mere ebe obibi. N'abụ a, e nweghi ka e si ziputa mmekpaahụ ihe ekerechi a na-enye mmadu. Kama e mere ka a mata na ọ na-emekpa ụfodụ ihe e kere eke dị ka ọkukọ ahụ. Nke a pütara na e nwere ezi

mmekorjita n'etiti mmadu na ekerechi a. Ihe gbakariri elu n'abu a bu uru di iche ihe ekerechi a baara mmadu. Odeabu ji nkeji abu a niile wee ziputa uru ndi ahu n'otu n'otu. O gbadoro ukwu na nke a wee na-akpolite mmasi ndi ogwu n'ebe ekerechi a di. Site n'uru ndi a o rütürü aka, o na-echetara ndi ogwu na ohanaeze oke na oru djiiri ha n'ilekota na n'ichekwa ekerechi a.

1.6. 2 “Osisi na Ndụ Anyị”

Abu ozø e sitere n’Akpa Uche wee horo bụ abu Ogunjiofo o kporo “Osisi na Ndụ Anyị”. Dika aha e nyere abu a si di, odeabu a ji abu a wee kowaputa na ndu mmadu di dabeere n’osisi. O gbadoro ukwu n’abu a wee kowaputa oru na uru di iche ihe osisi di iche ihe Chukwu okike kere baara mmadu. N’abu a, odeabu a webatara ndanusoro na nkaasusụ di iche ihe di ka mmemmadu, igbuduokwu, mmemmadu, dgz n’ikowaputa onodu osisi di iche ihe na ndu mmadu. O sitekwara n’abu ya wee kowaputa na e nwere ezi mmekorjita n’etiti mmadu na ekerechi a bu osisi. O mekwara ka a mata na ụfodu osisi Chineke kere na-enye aka akwalite onodu ahuike na ndu mmadu. Nke a na-egosi na ndu

agaghị atocha mmadu ụtọ ma e wezuga osisi dì iche iche Chineke kere.

Site na nkeji abụ nke ato, odeabụ a mere ka a mata na mmadu na-esite n'osisi dì iche iche dì n'ohịa enweta ndu, ihe oriri na ọgwụ.

O sị,

“Ndụ na ụmụ ya bi n'ohịa;

Onye chọrọ ha, o bawa ọhịa;

Onye agụụ ji chọwa nri;

Nri o na-achọ bụ osisi;

Onye ọriịa ji chọwa ọgwụ;

Ọgwụ o na-achọ bụ osisi”.

Nkeji abụ a mere ka a mata na a na-esite n'osisi enweta ọgwụ e ji agwọ mmadu ọriịa. Nke a bụ eziokwu n'ihi na ọtụtu ndị dibia Igbo na-esi n'osisi emepụta ọgwụ dì iche ha ji agwọ mmadu ọriịa.

Na nkeji abụ nke anọ, odeabụ a kpọtụrụ aha osisi ndị ahụ kacha bara mmadu uru. Ha bụ Nkwụ na Ngwọ. O kowara na osisi abụo a kacha enye mmadu ego na aka ọru. O webatara nkaasusu a na-akpọ mmemmadu mgbe o sị, “Nkwụ na ngwọ bewe akwa” iji wee kowapụta na ndị Diochi na-esite n'osisi nkwụ na ngwọ eteta mmanya, nke ha na-ereta ego. O kowakwara na ego a na-esi na

nkwụ na ngwọ enweta na-enye mmadụ ikiye, ike na ụba. Nke a bụ eziokwu n’ihi na ọ bụ onye nwere ego ka ọnụ na-eru n’okwu n’ala Igbo n’oge ugbu a. Dị ka a hụrụ n’abụ Nzeakọ ọ kpọro “Nkwụ” n’elu, odeabụ a kwenyekwara na ihe ekerechi a bụ nkwụ baara mmadụ nnukwu uru. O ji nkaasusụ a na-akpọ ighbuduokwu wee kowaputa na onye kürü nkwụ kürü ego. O sị,
“Nkwụ na ngwọ ejula ọhịa;
Onye kürü ka kürü ego;
Nkwụ na ngwọ bewe akwa.
Umụ dị ochi akpawa ego.
Onye nwere ego nwere ọnụ.
Onye nwere ọnụ nwere ike
Ntụtukọ akụ aghaghị ụba
Onye dị ndụ abachaala”.
Ọ bụrụ na a gümie ahịri nke abụo, nke atọ na nke anọ, a ga-aghotà na osisi Nkwụ na Ngwọ bùcha oke osisi bara nnukwu uru na ndụ mmadụ. Ha kacha enye mmadụ ego. Nke a bụ eziokwu n’ihi na ihe niile dị n’ahụ ha bachara uru. Nke a na-egosi na onye ọbụla kürü ha ga-aburiri ọgaranya. Atụmatụokwu a e webatara na nkeji

a- “Nkwụ na ngwọ bewe akwa” pütara mmanyia na-esi n’osisi ndị a apụta. Ụdị atụmatuokwu a odeabụ a webatara ebe a ka a na-akpọ mmemmadu. O ji nke a kowaputa na nkwụ na ngwọ na-agbañkarị mmanyia. “Umụ di ochi akpawa ego” pütara na ndị aka ọru ha bụ ite mmanyia; ndị a na-akpọ Diochi na-esite na mmanyia ha tetara na Nkwụ na Ngwọ ereta ego. Site na nkeji abụ a, a ga-achopata na onye ọbụla nwere osisi nkwụ na ngwọ ri nne ga-enwerirị ego na akunañba ndị ọzọ e ji eleta ndụ anya. Nke a na-egosi na e nwere ezi mmekorita n’etiti ekerechi a na mmadu. Odeabụ a sitere na nkeji abụ nke ise wee kowaputa mmekorita dị n’etiti ekerechi a na ihe ndị ọzọ e kere eke dị ka ala. Ọ kowara na ọ bụrụ na akwukwọ osisi chachaa daa n’ala ma ree ure, na ọ na-azụ ala, ala azukwazie ihe a konyere n’ala. Nke a pütara na ọ na-eme ka akụkụ ubi mmadu konyere n’ala meputa nri nke ọma. Ọ sị,

“Orụ e kere eke mara mma;
Akwukwọ rere ere zụo ala;
Ala ọ zuru na-azukwa nri;
Osisi gbaa egwu, ufufe bịa,
Ikuku dị njọ alaa elu;

Ndị mmadụ na ndụ na-eme;

Ndị nō n'orịa agbakeekwa”.

Na nkeji abụ a, a ga-achopụta na odeabụ a webatara nkaasusụ a na-akpo mmemmadụ iji kowa na mgbe osisi na-emeghari ahụ, mmadụ na-enweta ezigbo ikuku, nke na-eme ka ikuku ojọọ laa elu. Ikuku ọma si n'osisi abịa na-edozi ndụ mmadụ ma na-agwokwa mmadụ orịa dị iche iche.

Ọ bụrụ na a gbaso usoro atụtụ kegburugburu wee nyochaa abụ a, a ga-achopụta na ihe ekerechi e zipütara na ya bụ osisi dị iche iche Chukwu okike kere ka ha na-arụrụ mmadụ orụ pürü iche ma bakwaara mmadụ nnukwu uru. Osisi ndị a kpötukarịchara aha ha n'abụ a bụ: nkụ na ngwọ. Odeabụ a ji abụ a wee kowapụta ọnọdu osisi dị iche iche nō na ndụ mmadụ. Dị ka aha o nyere abụ a, ọ kowara na ndụ mmadụ dabeere n'osisi. Nke a na-egosi na ekerechi a anaghị emekpa mmadụ ahụ. Kama e nwere ezi mmekorịta n'etiti ihe ekerechi a, mmadụ na ihe ndị ọzọ. E sitere n'abụ a zipüta orụ na uru dị iche iche ihe ekerechi a baara mmadụ. Ọ na-enye mmadụ ndụ, ihe oriri, ego, ma na-agwokwa mmadụ orịa. Ihe e zipütakarịri n'abụ a bụ uru osisi bara na ndụ mmadụ.

Odeabụ a gbadoro ụkwụ n'otutu uru a osisi baara mmadu wee na-akpolite mmasi ndị ogu n'ebe ekerechi a dị. O sitekwaru n'abu a wee na-echetara ndị ogu na ọhanaeze oke na ọru djiiri ha n'ichekwa ekerechi a n'ihi na ndu mmadu dabeere na ya.

1.7 Nchikota Nchoputa na Mmechi

Ederede a lebara anya n'uzo dì iche iche ndị odeabụ a hɔqo si ziputa mmekorita mmadu na ekerechi. Site na ntucha e mere, nwanchocha choputara na ndị odeabu Igbo na-eziputa ekerechi dì iche iche n'abu ha iji kpolite mmasi ndị ogu na ọhanaeze n'ebe ekerechi ndị ahụ dì. Ndị odeabu e nyochara si n'abu ha gosiputa na e nwere ezi mmekorita n'etiti mmadu na ekerechi ndị ha ziputara n'abu ha. N'abu a kporo "Nkwu", odeabu gosiputara otutu uru mmadu si n'osisi Nkwu erite. O mere ka ndị ogu na ọhanaeze ghøta na ihe niile dì n'osisi Nkwu, ya bụ akukwu ahụ osisi Nkwu niile baara mmadu uru. Odeabu a mere ka a mata na Nkwu na-enye mmadu mmanu, akụ, ekwere, ogugu, omu, aziza, ngu, aburiụ, dgz. Mmadu na-erekwa ihe ndị a wee na-enweta ego. Odeabu a kowakwara na ọ bughị naanị mmadu ka ihe ekerechi a baara uru. Kama ọ bakwaara nnunu na anụ ọhia dì iche iche uru. Ha na-esi na ya enweta ihe oriri. Ufodụ ụmụ anumanyi jikwa ya mere ebe obibi. A bikwa n'abu a kporo "Osisi na Ndụ Anyị" odeabu ziputakwara uru dì iche osisi dì iche iche Chukwu Okike kere baara mmadu. Osisi ndị a kpotukarichara aha ha n'abu a bụ: nkwu na ngwo. Dịka odeabu si kowa, ekerechi ndị a e ziputara n'abu a na-enye mmadu ndu, ihe oriri, ego, ma na-agwokwa mmadu ọri. O mekwara ka ndị ogu na ọhanaeze ghøta na ndu mmadu na-adị dabeere n'osisi. Ya mere, site n'abu

ndị e nyochara n'ederede a, ọ bụ ihe doro anya na ndị odeabụ a ji abụ ha na-akpolite mmasị ndị ọgụụ na ọhanaze n'ebe ekerechi a dị ma na-echetakwara ha oke na orụ díjirị ha n'ichekwa ekerechi dị iche iche na gburugburu ha. N'ihi nke a, a na-atụ anya na ederede a ga-enye aka mee ka ezi mmekorịta dị n'etiti mmadụ na ekerechi dị iche dowaga ọhanaeze anya.

***Nkoli Nnyigide, PhD
Ngalaba Igbo, Afrika na Amumamụ Nzikerịta Ozi
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Awka
nm.nnyigide@unizik.edu.ng**

Edensibia

Agwuna, S. (2010). "Igbo Poets as Social Critics" MA Thesis, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Anozie, C.C. (2007). *Uche bù Akpa*, Onitsha: Varsity Press.

Awugosi, N. M. (2010), "Igbo oral literature: An imperative to Igbo written literature for the millennium", in A. B. C. Chiegboka, T. C. Utoh-Ezeajugh and G. I. Udechukwu (Eds.), *The Humanities & Globalisation in the Third Millennium*, Nimo: Rex Charles & Patrick. Pp. 635-643.

Dobie, A. B. (2012) *Theory into Practice: An Introduction to Literary Criticism*, Boston: Wadsworth.

Ekechukwu, R. M. (Ed). (1975). *Akpa Uche*, Lagos: Oxford University Press.

Eze, P. (2012). "Symbols in Igbo Poetry", MA Seminar, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Glotfelty, C. and Harold F. (Eds. 1996). *The Ecocritism Reader*. Athens: University of Georgia Press.

Ikwubuzo, I. (2001). "Ethnic Integration and Social Harmony in Nigeria: The Igbo Literary Artist as a Nationalist", in Agwonorobo, E. (Ed.). *The Humanistic Management, A Formula for Development in Nigeria*, Lagos: Murtab Press, pp. 204-220.

- Ikwubuzo, I. (2006). “The Myth of a “Black God” in Chukwuezi’s Poetry” in Ezeigbo, T.A. and Aribisala, K.K. (Eds.). Literature, *Language and National Consciousness: A Festschrift in Honour of Theo Vincent*, Lagos: University of Lagos Press, pp. 43-55.
- Ikwubuuozo, I. (2007). “Three Decades of Written Igbo poetry: An Appraisal of its Growth” in Nwadike, I.U. (Ed.). *Journal of Igbo Studies*, Department of Linguistics, Igbo and other Nigerian Languages, University of Nigeria, Nsukka, Vol. 2, pp. 51-56.
- Jenkwe, E. (2007) “Poetry of Social Advocacy as a Tool for National Development” in Anasiudu, B. N., G. I. Nwaozuzu, C. N. Okebalama (Eds.) *Language and Literature in a Developing Country Essays in Honour of Professor Benson O. A. Oluikpe*, Ibadan: Africana-First Publishers. pp: 165-176.
- Nnyigide, N.M. (2013) “Agumagụ Igbo dika Ngwaorụ n’Ikwalite ezi Nchekwa na Nkwusike Ohaobodo”, A Conference paper presented at the 2013 Faculty of Arts International Conference, Nnamdi Azikiwe University, Awka, Anambra State.
- Nnyigide, N.M. (2014). “Critical Analysis of Some Modern Igbo Philosophical and Satirical Poems” in Nwafor, O. (Ed.) *Mgbakojigba Journal of African Studies*, Department of

Fine and Applied Arts, Nnamdi Azikiwe University,
Awka, pp: 28-45

Nwokoye, A.N. (2012). "Humanities and Good Governance: Reflections from Igbo Poetry" in A. B. C. Chiegboka, T. C. Utoh-Ezeajugh, E. U. Ibekwe, C.C. Nwosu, N. C. Oguno, K. L. Nwadialor., *The Humanities and Good Governance*, Nimo: Rex Charles and Patrick.

Nsolibe, O.T. (2013). "Poetry: An Instruemnt of Advocacy as Exemplified in the Poem "Ukọ N'uju" and "Ndị Ochichị", Ederede Seminar PhD, University of Nigeria, Nsukka.

Nnyigide, N. M. (2015). "Abụ Ekerechi Ederede Igbo:Nnyocha site N'atụtụ Kegburugburu", PhD Dissertation, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Nnyigide, N. M. (2017a). "Ọnọdụ ekerechi n'agumagu ederede Igbo" in *Igwebuike: An African Journal of Arts and Humanities* Vol. 3. NO. 4, 82-98.

<http://igwebuikejournals.com/pdf%20created/3.4.6.pdf>.

Nnyigide, N. M. (2017b). "Agumagu Igbo na ekerechi: Nnyocha abụ ekerechi a hoqoro n'Ije Uwa" in *Journal of Modern European Languages and Literature*(JMEL), Vol. 8, <http://www.jmel.com.ng/index.php/jmel> or www.jmel.com.ng/

Nnyigide, N. M. (2017c). "Nnyocha Asusu Abụ Ekerechi Ederede a hoqoro" in *The Creative Artist: A Journal of Theatre and Media*

Studies, Vol. 13, No. 2, September, 2017, 253-267.
<http://www.ajol.info/index.php/cajtm>

Nwibe, C. (2013). “Igbo Poets and Politics”, MA Thesis, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Obi, M. N. (2013). “Satirical Motifs in Igbo Poems”, PhD Seminar, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Okeadiadi, A. N. (2009). “Using Poetry Generating Loops to Facilitate Students Engagement with Poetry in Eyisi, Odimegwu and Ezenwa-Ohaeto, N. (Eds), *African Literature and Development in the Twenty-first Century*, Imo: Living Flames Resources, pp:117-126.

Okediadi, A. N. (2009). “Promoting Democratic through Literature: The Contributions of the Igbo Poetry” a conference paper presented at UNIZIK Faculty of Arts Annual Conference, May, 2009.

Onah, C.S. and Diala, P. A. (2007) “Decorum in Igbo Poetry” in Anasiudu, B. N., G. I. Nwaozuzu, C. N. Okebalama (Eds.) *Language and Literature in a Developing Country Essays* in Honour of Professor Benson O. A. Oluikpe, Ibadan: Africana-First Publishers. pp: 64-79.

Uba-Mgbemena, A. (2012) *Echiche*, Ibadan: Gold Press.

- Ugonna, N. (1982). "The Growth of Igbo Poetry" in Ugonna, N. (Ed.). *Journal of Society for Promoting Igbo Language and Culture*, Department of African Languages and Literatures, University of Lagos, Lagos State, No. 1, pp. 20-25.
- Uzochukwu, S. (1982). "Features of Igbo Oral Poetry", in Ugonna, N. (Ed.) *Journal of Society for Promoting Igbo Language and Culture*, Department of African Languages and Literatures, University of Lagos, Lagos State, No. 1, pp. 36-49.